

Ситуація у вищій школі: зміни під час війни та післявоєнна розбудова.

Харламова Г.О., д.е.н., доц., Ставицький А.В., д.е.н., проф. Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Зміни, кількісні та якісні, які спостерігаються в першій рік війни явно не будуть мати відворотний характер. Навіть при найбільш оптимістичному сценарії розвитку подій (якнайшвидша перемога України в територіальних границях 1991 року), процес повернення біженців та ТПО буде вельми повільним. Події, які ми спостерігаємо з виїздом людського капіталу, перевищує темпи «відтоку мізків» 90-х років. Більшість тих, хто виїхали в першу хвилю війни, це жінки з дітьми. Потім за можливістю до них приєдналися чоловіки, які змогли оформити тимчасові дозволи на виїзд з гуманітарних, волонтерських чи інших приводів, або батьки багатодітних сімей. Перша хвиля характерна тим, що виїзжали переважно два типи родин:

- ті, хто мали значний фінансовий пасок безпеки, подеколи мали нерухомість за кордоном, або могли її швидко придбати чи взяти в довгострокову оренду. Вони, як правило, мають значні статки, щоб далі продовжити життя на заході та не повертатися в буремну Україну, яка за будь-якого сценарію залишиться зі східним загрозливим сусідом;
- ті, хто бігли від війни, іноді вже не вперше, яким вже не було чого втрачати. Вони вже втікали раз і назавжди, починаючи нове життя в новій країні. Психологічно ці люди вже не повернуться, бо в більшості і нема вже куди;
- ті, хто вже працювали за кордоном, і зараз просто підтягнули свої сім'ї за можливістю, та переформатували свій статус в країні-реципієнті. Ця категорія закріпиться за час війни ще більше в країні-реципієнті, і вже не повернеться до України;
- ті, хто працює в ІТ сфері, і проживати можуть в будь-якій країні, обираючи її виключно за принципом зручності, комфорту та максимального збереження заробітків. Поки Україна не налагодить економічну та безпекову ситуацію, сподіватися на повернення цієї групи теж не варто.

Отже, розуміючи такий розклад, сферу вищої освіти в цей та наступний навчальний рік спіткає значне скорочення бази абітурієнтів, зокрема на контрактну форму навчання. Цей факт значно вдарить по бюджетам ЗВО. Велика частка ЗВО буде на грані закриття, допрацьовуючи залишки потоків, які були набрані в попередні роки.

Звичайно, за кордон виїзжали не тільки абітурієнти, а й значна частка викладачів, в більшості жінок. В цьому сенсі ситуація знов таки різниться:

- ті викладачі із знанням англійської мови мали шанс залишитися на певних проектах чи грантових програмах ще на рік;
- ті, хто не мав достатнього рівня англійської, перейшли в іншу сферу зайнятості, або вийшли в статус безробітних в країнах заходу.

Очікуване повернення цих кадрів може відбутися в 30% обсязі, адже при найменшому позитивному працевлаштуванні, вони будуть намагатися продовжити своє перебування в країні-реципієнті, особливо якщо позиція та заробітна плата в українському ЗВО буде за ними зберігатися.

Свій внесок у вибір конкурентними абітурієнтами ЗВО вносить і формат навчання. Якщо абітурієнт чи вже бакалавр, який збирається продовжити навчання в магістратурі, знає англійську на достатньому рівні, мав досвід мобільності, та в другому семестрі отримав досвід навчання в закордонному ЗВО, а зокрема в оффлайн форматі із поселенням в студентському містечку, то очікувати на його повернення у вітчизняний ЗВО не варто.

ЗВО, які на сьогодні пропонують очну форму навчання, знов таки заходять в глухий кут, адже ризики ракетних ударів, в більшості перенаправляють потоки потенційних студентів в безпечні варіанти, або в сусідню Польщу на україномовні програми, або в ЗВО, які однозначно заявили про онлайн формат

навчання в найближчому семестрі. Офлайн поки сприймається позитивно студентами у західноукраїнських ЗВО, і теж з оглядом на можливість переходу в онлайн.

Отже, ситуація в ЗВО України однозначно виглядає песимістично і потребує чіткого розуміння ризиків та соціальних наслідків:

- значне скорочення бюджетів від ненадходження контрагентів;
- значне скорочення студентської аудиторії на найближчі роки;
- скорочення науково-педагогічних працівників.

Однак, всі скорочення в ЗВО мають відбуватися не в урівняльній схемі, як то заплановано на 2022/2023 нр, а у пропорції до попиту від студентів, ринку праці та держави. Якщо на програму мало, або немає заявок, відповідно вона має закриватися, знімати тягар з бюджету університету, і звільнення відбуватися виключно за штатом, який обслуговував цю програму. Якщо університети будуть йти шляхом збереження кадрів, особливо тих, хто виїхав за кордон, за рахунок скорочення заробітної плати, то це призведе до карколомного падіння якості освіти, повної апатії викладацького складу до освітнього процесу, деградації вищої школи загалом. Це зведе нанівець всі позитивні кроки та реформи у сфері освіти останніх років.

В свою чергу, держава має, в умовах скорочення бюджету та нестачі фінансів, перейти у формат підтримки виключно тих спеціальностей, які, з одного боку військово-орієнтовні, з іншого – дозволять швидке відновлення економіки (ІТ, інженерія, медицина, будівництво, суміжні спеціальності як то біоінженерія). Україна не має йти шляхом відновлення старого укладу ведення економіки. Зараз ситуація складається таким чином, що є шанс зробити «квантовий стрибок» у нову Україну: високотехнологічну, діджиталізовану, місце інновацій та інвестицій. Якщо обирається аграрний напрям – то нові сорти продукції та їх модифікації, якщо відбудова міст – то нові архітектурні рішення та енергетичні технології, якщо оздоровлення та реабілітація нації – то нові протоколи та найкращі наномедичні практики. Саме підготовка фахівців для такої нової розбудови країни і підніме вищу освіту України на новий поважний професійний рівень, це стане запорукою повернення саме фахівців до країни.

Вище наведене дозволяє сформулювати основні завдання на найближчий період.

По-перше, це проведення значної та безумовної оптимізації закладів вищої освіти в Україні. Вступна кампанія 2022 року має чітко засвідчити, як саме розподілені абітурієнти за регіонами, за спеціальностями. Відповідно, потрібно провести боляче, але вкрай важливе скорочення як самих ЗВО, так і науково-педагогічного складу.

По-друге, це формування стратегії онлайн-освіти в Україні. Починаючи з 2019 року і студенти, і школяри займалися у дистанційному форматі, що вже призвело до зміни їх розуміння стану освіти, потреби в ній. Значне розповсюдження різноманітних платформ для самостійного навчання (МООС) створює передумови для так званого “маленького” навчання в потрібний момент, чого не може дати сучасна вища освіта. Саме з цієї причини стали дуже розповсюдженими різні тренінги, курси підвищення кваліфікації тощо. Проте ЗВО мали б відгравати важливу роль на цьому ринку.

По-третє, це надання більшої фінансової автономії ЗВО, принаймні в можливості здійснення інвестицій. Без цього неможлива довгострокова стратегія їх розвитку. Нинішня ситуація ж формує передумови для авторитарного управління цими інституціями.

По-четверте, це формування умов для повернення наших громадян, а також залучення іноземних громадян до нашої економіки. В силу значних демографічних викликів цей процес вже не уникнути в найближчому майбутньому, а тому рішення має прийматися саме зараз. Йдеться в першу чергу про створення економічного середовища, яке буде вигравати конкурентну боротьбу в інших країн за якістю життя особи. У України вже є певні успіхи в цьому напрямі, зокрема, за рівнем цифровізації та надання банківських послуг наша країна вже має переваги. Проте велика робота має бути проведена у інфраструктурному плані, енергозберігаючому. Не менш важливою є податкова реформа, яка замість

виводу коштів за кордон буде сприяти їх акумулюванню всередині країни. Однак, така стратегія має прийматися виключно на державному рівні.

По-п'яте, це поступова відмова від стипендіального забезпечення студентів на користь грантів. Це не тільки підвищить конкуренцію серед студентів, а й серед ЗВО за студентів.

З одного боку війна нанесла значний удар по вищій освіті України, а з іншого боку створила всі передумови для швидкого та ефективного її реформування, створення реально конкурентного середовища, яке стане відповідати потребам ринку праці, стане гнучким та ефективним.